

Martina Reřovská, Slávka Mrosková, Danka Boguská

Know-how lektora klinické praxe

Poděkování

Velký dík patří manželům
Štefánii a Štefanovi Kandráčovým
za jejich obětavou a laskavou pomoc
při tvorbě této knihy.

Martina Reřovská, Slávka Mrosková, Danka Boguská

Know-how lektora klinické praxe

Grada Publishing

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

KNOW-HOW LEKTORA KLINICKÉ PRAXE

Autorky:

PhDr. Martina Reřovská, PhD., Katedra urgentnej zdravotnej starostlivosti
Fakulty zdravotníckych odborov Prešovskej univerzity v Prešove
PhDr. Slávka Mrosková, PhD., Katedra ošetrovateľstva Fakulty
zdravotníckych odborov Prešovskej univerzity v Prešove
Ing. Bc. Danka Boguská, PhD., MSc., Katedra urgentnej zdravotnej
starostlivosti Fakulty zdravotníckych odborov Prešovskej univerzity
v Prešove

Recenzentky:

doc. PhDr. Lucia Dimunová, PhD.
PhDr. Mgr. Pavla Kudlová, PhD.

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství
Grada Publishing, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2020

Cover Photo © depositphotos.com, 2020

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, Praha 7

jako svou 7839. publikaci

Odpovědná redaktorka Mgr. Ivana Podmolíková

Sazba a zlom Karel Mikula

Počet stran 112

1. vydání, Praha 2020

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

Názvy produktů, firem apod. použité v knize mohou být ochrannými známkami nebo registrovanými ochrannými známkami příslušných vlastníků, což není zvláštním způsobem vyznačeno.

Postupy a příklady v této knize, rovněž tak informace o lécích, jejich formách, dávkování a aplikaci jsou sestaveny s nejlepším vědomím autorů. Z jejich praktického uplatnění však pro autory ani pro nakladatelství nevyplývají žádné právní důsledky.

ISBN 978-80-271-1965-3 (ePub)

ISBN 978-80-271-1964-6 (pdf)

ISBN 978-80-271-2219-6 (print)

Obsah

Úvod	7
1 Teoretická východiska klinické praxe	9
1.1 Klinická praxe v kontextu vzdělávání	9
1.2 Cíle klinické praxe	10
2 Kdo je kvalitní lektor klinické praxe?	13
2.1 Charakteristika kvalitního lektora klinické praxe	13
2.2 Překážky při formování kvalitního lektora klinické praxe	17
3 Student v podmínkách klinické praxe	20
3.1 Očekávání studenta	20
3.2 Rizikový a problematický student	22
4 Metodika vedení klinické praxe	36
4.1 Příprava lektora na klinickou praxi	36
4.2 Poučení studenta při zahájení klinické praxe	38
4.3 Organizace prvního dne klinické praxe	39
4.4 Organizace klinického dne	40
4.5 Jak realizovat výuku dovedností	44
4.6 Jak podpořit budování týmu	46
4.7 Vybrané metody pro zkvalitnění a inovaci klinické praxe	47
4.7.1 Metody na upevnění pojmů	47

4.7.2	Metody pro upevnění ošetřovatelských postupů	50
4.7.3	Metody pro podporu kritického myšlení a klinického úsudku	51
4.7.4	Metody pro podporu zpětné vazby a hodnocení	61
4.8	Vybrané problémy klinické praxe a možnosti jejich řešení	63
5	Specifika komunikace během klinické praxe	78
5.1	Jak má lektor komunikovat se studentem během klinické praxe	78
5.2	Jak má lektor radit studentovi během klinické praxe	79
5.3	Jak má lektor uklidnit studenta během klinické praxe	80
5.4	Jak má lektor říci studentovi „špatnou“ zprávu během klinické praxe	82
5.5	Příklady efektivní komunikace v klinických podmínkách	83
6	Hodnocení v podmínkách klinické praxe	87
6.1	Hodnocení studenta lektorem	87
6.2	Hodnocení lektora studentem	98
	Seznam bibliografických odkazů	102
	Rejstřík	108
	Souhrn	111
	Summary	112

Úvod

„Stále se učím.“

Výrok 87letého Michelangela Buonarrotiho

Vzdělávání je neustálá, celoživotní, nikdy nekončící činnost, která provází člověka celým jeho životem. Má obohacující charakter, jeho cílem je nabytí nových poznatků, zkušeností, praktických dovedností a v neposlední řadě i formování morálních, etických, osobnostních vlastností jedince.

Vzdělávání v profesně orientovaných oborech je složitou a náročnou cestou, a to nejen pro studenta, ale i pro jeho učitele – lektora či mentora. Specifickou oblastí vzdělávání v nelékařských zdravotnických oborech je nutnost transformace teoretických znalostí a dovedností nabytých v demonstračních, simulovaných podmínkách do klinické praxe. Proces vzdělávání v klinickém prostředí je pro lektora velmi náročný a odlišný oproti klasickému vzdělávání ve školním prostředí vzdělávací instituce. Vzdělávání již není pouze o vztahu lektor–student, ale do interakce vstupují jednotliví členové zdravotnického týmu, samotný pacient a jeho rodina, jakož i klinické prostředí, které se neustále mění a není možné plně předvídat jeho změny. V tomto složitém postavení si lektor klinické výuky klade otázky, jak maximálně využít možnosti, které mu každý klinický den se studenty nabízí, jak porozumět chování studenta v kli-

nickém prostředí, jak rozpoznat problémové situace, jak je co nejefektivněji vyřešit, jak efektivně formovat profesionální osobnost budoucího zdravotníka.

Publikace je primárně určena pro začínající lektory klinické praxe. Počáteční fáze vzdělávání studentů jsou složité, protože jsou na lektora kladeny náročné úkoly a očekávání ze strany zaměstnavatele, studenta a v neposlední řadě ze strany vedení zdravotnického oddělení, ve kterém se klinická výuka realizuje. Samozřejmě inspiraci v této publikaci mohou najít i zkušenější lektori klinické praxe.

Publikace je výsledkem nejen studia odborné literatury, ale i širokého spektra osobních zkušeností, příjemných i problémových situací prožitých autory při výuce klinické praxe na různých odděleních. Problematika výuky v klinické praxi je analyzována ve více knižních titulech, avšak praktické návody vedení klinické praxe pro lektory v takové podobě, jak ji předkládáme, jsou prezentovány minimálně. Naším cílem bylo tuto mezeru vyplnit.

1 Teoretická východiska klinické praxe

Klinická praxe má v nelékařských zdravotnických oborech své nezastupitelné místo, na což poukazuje vysoká hodinová dotace věnovaná praktické výuce. Následující kapitoly představují úvod do problematiky klinické výuky se zaměřením na cíle, které by měly být naplněny během vzdělávání v klinickém prostředí.

1.1 Klinická praxe v kontextu vzdělávání

Teorie a praxe v ošetrovatelství je zaměřena na poskytování komplexní a kvalitní ošetrovatelské péče a naplňování bio-psycho-sociálních a spirituálních potřeb jedinců ve zdraví i nemoci. Tento požadavek se odráží ve vysokých nárocích na osobnost zdravotnického pracovníka. Z toho vyplývá, že student ošetrovatelství a příbuzných nelékařských zdravotnických oborů by se měl v procesu vzdělávání naučit rozvíjet kognitivní, psychomotorické, interpersonální a organizační dovednosti při současném utváření hodnot a přístupu k práci. Významnou roli v tomto procesu hraje výuka klinické praxe (Reilly, Obermann, 1999).

Klinická praxe vychází z teorie ošetrovatelství, navzájem se v ní propojují a konfrontují teoretické znalosti a reálné praktické situace s následným ověřením získaných dovedností. Během její realizace se kladou základy profesní socializace a adaptace ve smyslu učení k samostatnosti, odpovědnosti či práci v týmu (Rohlíková, Vejvodová, 2012). Student se tak připravuje na své životní povolání (Kuberová, 2010).

V návaznosti na to je nezbytné, aby zdravotnické vzdělávací instituce měly organizovanou a metodicky dobře vedenou klinickou praxi (Podlahová, 2012; Rohlíková, Vejvodová, 2012).

1.2 Cíle klinické praxe

- Aplikovat teoretické poznatky do konkrétní klinické situace pacienta. Využít kritické myšlení při návrhu a realizaci plánu individuální ošetrovatelské péče.
- Rozvíjet komunikační dovednosti při práci s pacienty, jejich rodinami a zdravotnickými profesionály. Zvládnout široké spektrum komunikačních strategií a z toho si vybrat potřebné dovednosti pro zvládnutí specifické situace s pacientem. Ovládat rozhovor, poradenství a edukaci pacienta i jeho rodiny. Delegovat činnosti a přebírat delegování od jiných pro zachování kontinuity péče. Přesně a jasně komunikovat, efektivně a citlivě

používat neverbální komunikaci. Učit se nejprve myslet a teprve potom mluvit.

- Kvalitně a holisticky poskytovat pacientovi ošetrovatelskou péči. Znamená to víc než jen technicky dobře zvládnout výkon, je třeba souběžně zvládnout technickou zručnost s ohleduplným chováním a využitím kritického myšlení, aby se z „jak to udělat“ stal přístup „celostního výkonu, obrazu o daném pacientovi“.
- Komplexně vnímat pacienta s jeho sociálním pozadím a podmínkami, ze kterých vzešel a do kterých se vrací. Vnímat všechny signály, jež pacient vysílá, správně je vyhodnocovat a reagovat na ně.
- Dokázat aplikovat etické principy v rozhodování i při samotné realizaci ošetrovatelských činností. Dělat to, co je správné, zvláště v situacích, které poskytují několik možností řešení. Zjistit, jaké názory, postoje a očekávání pacient má, a přizpůsobit se tomu (včetně respektování etického kodexu či práv pacienta). Nést s sebou břemeno převzetí odpovědnosti za každý zrealizovaný výkon u pacienta. Zvládnout vlastní omylnost – akceptovat, pokud dojde k chybě, ale neakceptovat pohnutky k tomu, aby byla chyba zakryta.
- Přihlížet ke vlivu různých faktorů na poskytování ošetrovatelské péče. Respektovat lidi se specifickými potřebami v různých podmínkách (tyto zkušenosti mají unikátní kontext s dopadem na prožívání pacienta a jeho zdravotní stav či prognózu). Každou situaci je třeba rozpoznat,

analyzovat a citlivě řešit. Zvládnout specifické situace a najít si své místo v týmu.

- Zažít a zvládnout různé role sestry v rámci poskytování ošetrovatelské péče. Komplexně a proaktivně posoudit a zrealizovat požadavky vyplývající z konkrétní situace pacienta (Acheson, Gall, 2003; O'Connor, 2006).

2 Kdo je kvalitní lektor klinické praxe?

Personální struktura lidí podílejících se na klinickém vzdělávání studentů nelékařských zdravotnických oborů je pestrá – lektor, mentor, učitel klinické praxe, tutor, supervizor... Jejich kategorizace, kompetence či úroveň dosaženého vzdělání se mohou lišit v závislosti na jednotlivých státech a vzdělávacích modelech (Gurková, 2017).

Lektor je ten, kdo se vědomě podílí na změnách přístupu, znalostí a schopností studenta (Trdá, 2011). Osoba lektora pro potřeby této publikace je chápána jako zaměstnanec vzdělávací instituce, který se podílí na klinické výuce studentů. Požadavky na jeho vzdělání a klinickou praxi jsou formulovány institucionálně a zohledňují potřeby dané vzdělávací instituce.

V naší odborné literatuře se problematice formování kvalitního lektora klinické praxe věnuje jen minimální zájem, proto následující statě budou zaměřeny na toto téma.

2.1 Charakteristika kvalitního lektora klinické praxe

Na klinickém pracovišti v sobě lektor klinické praxe zosobňuje odborníka – profesionála, učitele, mana-

žera, psychologa, mediátora či přítele. Pro studenta je pilířem, o který se může opřít a důvěřovat mu. Při výuce a vzájemné spolupráci student od lektora klinické praxe očekává:

Vědomosti a klinickou zdatnost

- Lektor klinické praxe disponuje širokými znalostmi a klinickou zdatností v oblasti, v níž působí, a neustále se v nich zdokonaluje.
- Znalosti zakládá na analýze teorie, syntetizuje poznatky na bázi multidisciplinárního přístupu a snaží se to ve srozumitelné podobě zprostředkovat studentům.
- Aplikuje teorii do praxe.
- Je dobře informovaný o systému práce a aktuální situaci na klinickém pracovišti.
- Přiměřeným způsobem je schopen předávat své znalosti a zkušenosti studentům.
- Prokazuje výborné klinické schopnosti a úsudek, ovládá metodiky pro všestranný rozvoj klinické zdatnosti studentů.
- Jako profesionál-odborník je dobrým vzorem.

Schopnost učit

- Diagnostikuje vzdělávací potřeby studentů a plánuje cílené činnosti.
- Efektivně dohlíží nad prací studentů v klinických podmínkách a hodnotí jejich progres ve vzdělávání.

- Prezentuje informace organizovanou a přiměřenou formou.
- Dává důraz na důležité skutečnosti.
- Preferuje pozitivní přístup.
- Jasně a srozumitelně vysvětluje a deleguje.
- Vede studenty k řešení problému, akceptuje jejich otázky a názory, povzbuzuje diskusi k problémům a oceňuje věcné připomínky.
- Je studentům oporou.
- Signalizuje svá očekávání a přizpůsobuje očekávání potřebám studentů.
- Podporuje samostatnost a klinickou zdatnost studentů.
- Dává okamžitou a pozitivní zpětnou vazbu, pokud se studenti zlepšili, objektivně je hodnotí.
- Klade otázky, které podporují zájem o vzdělávání. Odpovídá na otázky srozumitelně a jasně.
- K realizaci ošetřovatelských činností přistupuje holisticky v souladu se standardy a citlivě instruuje studenty při těchto aktivitách.
- Doporučuje různorodé zdroje pro komplexní vzdělávání studentů.
- Svědomitě se připravuje na klinické vzdělávání, pomáhá studentům sžít se s prostředím klinické praxe.
- Angažuje se pro vzdělávání v klinické praxi.

Vztah se studentem

- Rozvíjí mezilidské vztahy se studenty charakterizované srdečností, vzájemným respektem, zájmem o studenty, otevřeností.
- Chová se ohleduplně při vzájemné spolupráci.
- Umí nadchnout studenty a vzbudit profesní zájem.
- Je přístupný komunikaci, podnětům.
- Poskytuje podporu a povzbuzení.
- Pozorně naslouchá, efektivně komunikuje.
- Respektuje právo studentů zpochybnit, ptát se a projevit vlastní názor, podporuje studenty v samostudiu.
- Akceptuje individuální odlišnosti mezi studenty.

Osobnostní charakteristiky

- Je dynamický a zapálený pro své poslání a povolání.
- Rád předává své znalosti a zkušenosti během praktického vzdělávání v klinických podmínkách.
- Je přátelský, podporující a chápavý.
- Prezentuje zdravou sebedůvěru, je si vědom svých hranic, připouští chyby a omezení.
- Je spravedlivý ve výuce i hodnocení.
- Projevuje smysl pro humor.
- Je spolupracující a trpělivý.
- Prokazuje flexibilitu.
- Je zodpovědný a spolehlivý.

- Důvěřuje studentům a dává důvěru najevo v průběhu celého vzdělávacího procesu (Reilly, Obermann, 1999; Hays, 2006; Driscoll, 2007; Clark, 2008; O'Shea, 2008; Gardner, Suplee, 2009; Petty, 2013; Venglářová, 2013).

2.2 Překážky při formování kvalitního lektora klinické praxe

Lektor klinické praxe je člověkem, který pochází z jistého sociálního prostředí, kde byl na něj vyvíjen výchovný vliv různých sociálních skupin. Ani při nejlepších výchovných snahách jeho nejbližších nelze dosáhnout, aby se dokonale zformoval ve zralou osobnost. Lektor často vstoupí do svého povolání poznamenán negativními zážitky či zraněními z minulosti, což ho může do jisté míry omezovat. Na druhou stranu mohou životní zkušenosti zralého profesionála také značně ovlivnit jeho pedagogickou praxi, a pracovat tak v jeho neprospěch. V této podkapitole se věnujeme mnohým překážkám při formování dobrého lektora klinické praxe.

- **Tréma** – prožívání trémy v profesních začátcích je normální stav, ale pokud tréma neopadá, dokonce roste, je třeba hledat pomoc u zkušenějšího lektora klinické praxe. S jeho pomocí lze nalézt případné příčiny trémy (možná se rozvinula negativní zpětná vazba od studentů či kolegů, možná se opakuje nějaké pochybení lek-

tora, které on sám není schopen objektivně vidět a zhodnotit...).

- **Nízké sebevědomí** – rozumný lektor si je vědom toho, co všechno ještě neví. Charakter klinické praxe poskytuje zažití nekonečného množství problémových situací a možností jejich řešení s množstvím variací konečného výsledku. Je tedy přirozené o sobě pochybovat (do jisté míry). Lektor si však potřebuje uvědomit, že není ideálem, tj. člověkem, který umí a ovládá všechno. Je iniciátorem změn, podněcovatelem rozvoje. Má pomáhat ostatním v osobním rozvoji. Je zcela přirozené, že tak činí v prostoru svých osobních možností a limitů. Znat svá pozitiva i limity za současného kontinuálního vzdělávání je cestou k přiměřenému sebevědomí a formování kvalitního lektora.
- **Vysoké sebevědomí** – vytváří často propast mezi lektorem a jeho studenty. Lektor má občas tendenci chovat se rutinně (ve smyslu, že se už nepotřebuje profesně posouvat dále, že je na vynikající úrovni), či užívat si dominanci nad studenty. Následkem je to, že se studenti nesoustředí na cíl a obsah klinické praxe, ale na to, jak se s odstupem a dominancí lektora vypořádat. S vysokým sebevědomím lektora jde ruku v ruce i jeho nedostatečná příprava na klinické vzdělávání a časté pochybení. Pokud se s tím lektor efektivně nevypořádá, může ztratit kontakt se svými studenty i s vývojem oboru či nabýt hluboké rutin-

ní návyky, resp. zlovyky, kterých se už nemusí umět zbavit.

- **Rutina** – dobrý lektor vkládá do své práce duši, to rutinér nedělá. Rutina je v tomto smyslu chápána jako směs zběhlosti a nedbalosti. Takový lektor je sice schopen dobře zvládat témata i metody výuky, avšak nedbale, což se projevuje v přístupu ke konkrétnímu výkonu i k vlastnímu rozvoji. Rutinní výkon umožní dosažení pouze průměrné kvality praktické výuky (např. nedbalé vedení dokumentace o praktické výuce, lektor je závislý na „rozpomínání se“ na výkon studenta). Charakteristickým znakem rutinního výkonu je nedostatečná příprava na klinickou výuku a přístup „ono se to nějak vyvine“. Příčinou může být vysoké sebevědomí nebo únava z opakování.
- **Únava a pocit marnosti** – pokud se lektor snaží s nadšením a zájmem realizovat výukové aktivity, může s odstupem času nastat únava a pocit marného snažení se. V případě zanedbání prevence syndromu vyhoření může dojít k jeho manifestaci. Lektor může tomuto negativnímu jevu zabránit udržením si odstupů od problémů v práci, oddělením soukromého a pracovního života a vhodně zvolenou psychosociální hygienou (aktivní odpočinek, různé zájmy) (Kan, Stabler-Haas, 2009; Plamínek, 2014).